

Foto: Flickr.com/Stortinget

Rom for politikk?

Jan Erik Grindheim er statsviter i Civita,
og professor i statsvitenskap ved USN Handelshøyskolen,
Universitetet i Sørøst-Norge

Rettsliggjøring av politikken, politisk unnfallenhet og antiliberale holdninger ser for tiden ut til å kunne innskrenke våre politikeres handlingsrom. Hva vil dette kunne bety for forholdet mellom de folkevalgte og velgerne, og på sikt for det representative demokratiets legitimitet?

Hvilket handlingsrom bør våre politikere ha til å utøve politikk, og hva kan eventuelt være med på å innskrenke dette handlingsrommet? Dette har blant andre tre av våre fremtredende politikere vært med på å diskutere denne høsten.

Først ut var Høyres [Nikolai Astrup](#).¹ Han reagerte på at Norges institusjon for menneskerettigheter ([NIM](#)) hadde foreslått å endre norsk klimapolitikk som følge av en kjennelse i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) fra april i år.² Dernest kritiserte Venstres [Sveinung Rotevatn](#) statsminister Jonas Gahr Støre for å ville legge lokk på det Rotevatn og Venstre mener er en nødvendig debatt om Norges forhold til EU.³ Mens Venstres andre nestleder

[Abid Raja](#) måtte forsvare uttalelser han hadde kommet med i forbindelse med utgivelsen av sin siste bok om at alle kvinner i Norge bør ha de samme mulighetene til å leve et fritt liv, uavhengig av religiøse kjønnsrollemønstre og nedarvede kulturelle holdninger.⁴

Men, for å ta utgangspunkt i Astrups bekymring for en økende rettsliggjøring av politikken: Er ikke rettslige kjennelser i nasjonale og internasjonale domstoler til for å verne om minoriteters interesser, enkeltmenneskers frihet og like muligheter i et majoritetsbasert politisk styresett? Og var ikke den kjennelsen som EMD kom med i april i år i saken mot Sveits, hvor det ble slått fast at stater har plikt til å beskytte sine innbyggers rett til liv og helse mot skadelige klimaendringer, nettopp en beslutning i tråd med prinsippet om rettsstatlige bindinger på politikken i et liberalt demokrati?

Jo, ifølge det som heter [prejudikatseffekten](#) i forholdet mellom våre statsmakter, har avgjørelser i Høyesterett og internasjonale domstoler i noen grad samme virkning som lover gitt av Stortinget. Men hvis disse domstolene skal kunne opprettholde den uavhengighet og upartiskhet som forventes av dem i et politisk system som i utgangspunktet er basert på Montesquieus maktfordelingsprinsipp med en lovgivende, utøvende og dømmende makt, kan ikke deres rolle som den tredje av disse statsmaktene i for stor grad begrense det handlingsrommet våre politikere må ha for å kunne tenke fritt og drive politikk. Det bør heller ikke selvpålagte begrensninger i politisk vanskelige saker gjøre. Det gjelder, enten dette dreier seg om Norges forhold til EU, eller utfordringer knyttet til innvandring og manglende integrasjon av ulike former for kulturelle og religiøse verdier og normer i det norske samfunnet.

Rettsstat og demokrati

Som Nikolai Astrup riktig påpekte i en Dagsnytt 18-debatt med direktør ved Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM), Adele Matheson Mestad, er det ikke noen grunnleggende motsetning mellom en rettsliggjøring av politikken og en demokratisk politisk utvikling. Men rettsliggjøringen må ikke føre til at politikerne bindes på hender og føtter, hvis de skal kunne opprettholde sin legitimitet overfor den befolkningen de er valgt til å styre.

I et demokratisk politisk system må medlemmene av den første og andre statsmakt, det vil i Norge si Stortinget og regjeringen, ha en viss grad av handlingsfrihet og selvbestemmelsesrett for å kunne gjennomføre den politikken de er valgt på og står ansvarlig for overfor velgerne. For selv om en rettsliggjøring av politikken er viktig for å sikre minoriteter og individuelle rettigheter i et liberalt demokrati, i dette tilfellet konkret når det gjelder klimaspørsmålet, må det, som Astrup understreket, være politisk armslag for å vurdere hvilke virkemidler som er best egnet til å nå de klimamålene politikerne har gått til valg på. For «hvis klimapolitikken skal ha legitimitet, må den overlates til politikerne og ikke domstolene», som Astrup uttrykte det.

Mestad var imidlertid ikke helt enig i dette. For det første fordi hun konkret i denne saken mente at EMDs avgjørelse ikke var uttrykk for en rettsliggjøring av politikken, men en ansvarliggjøring av politikerne som domstolene, den tredje statsmakt, har som oppgave i et liberalt demokrati. For det

andre fordi hun mente at det «på alle retts- og livsområder» er «sånn at domstolene kontrollerer at politikerne holder sine løfter overfor velgerne og ivaretar deres rettigheter».

Det betyr ikke at domstolene skal overta og utforme klimatiltak, og ifølge Mestad og NIM er det heller ikke dette avgjørelsen i EMD betyr. Men samtidig la hun til at domstolene må kontrollere at politikerne har på plass et rammeverk som viser hvordan de politiske målene som er satt, skal nås. «Fordi, hvis ingen kontrollerer det, så vil vi jo fortsette i det sporet som vi er på vei nå mot cirka tre graders oppvarming, som er veldig skadelig for individet. Dette er liksom grunnleggende *checks and balances* og grunnleggende maktfordeling». Det rare, mente Menstad, ville være at det ikke var noen rettsregler og kontrollmekanismer på dette området, hvor konsekvensene av at politikerne ikke når sine lovnader er så alvorlige.

Astrup var ikke uenig i at jussen har en rolle å spille her, som i det norske demokratiet generelt. Gjennom sin kontrollfunksjon har domstolene myndighet til å gripe inn i politiske beslutninger.⁵ Men NIMs forslag går mye lenger enn til å ansvarliggjøre politikerne når de sier at «dette bør dere gjøre som følge av dommen i Sveits». For Norge har allerede en klimapolitikk, og den er godt forankret i EUs politikk på samme felt, mente Astrup. Det NIM gjør, er å komme med konkrete forslag til hvordan norsk klimapolitikk bør utformes annerledes enn den er i dag, og det er dette Astrup mener er en innblanding i politikken, noe som bryter med det grunnleggende maktfordelingsprinsippet vi følger i Norge mellom en lovgivende, utøvende og dømmende makt. Her får han også støtte av professor Morten Kinander ved Handelshøyskolen BI, som understreker at det ikke er «domstolene som skal holde politikerne ansvarlig for gjennomføring av politikk». Det er velgerens oppgave.⁶

Kritikken mot en rettsliggjøring av politikken er ikke ny. En hovedkonklusjon fra den [Makt- og demokratiutredningen](#) som etter fem år fremla sin rapport i 2003, var at det representative folkestyret i Norge var svekket i alle ledd, samtidig som rettssystemets makt hadde økt. Utredningsleder, professor Øyvind Østerud, sa det enkelt og greit slik: «Stortingsflertallet er i økende grad bundet av lover de ikke er herre over, domstolsmakten har økt på de folkevalgtes bekostning, og skillet mellom lovgivning og lovfortolkning er blitt mer uklart».⁷

Astrups bekymring går imidlertid enda lenger enn dette. For, som han påpeker, er det i tilfellet med NIMs forståelse av beslutningen i EMD ikke bare snakk om lovfortolkning, men direkte forslag om et behov for endring i de lovene Stortinget vedtar på initiativ fra regjeringen. Slik sett må vi kunne gi Astrup rett i at dette ikke bare er et forsøk på ansvarliggjøring av politikken gjennom økt rettsliggjøring, men en direkte inngripen i den parlamentariske styringskjeden, hvor den tredje statsmakt foreslås gitt en rolle som bryter med det grunnleggende maktfordelingsprinsippet i vår statsforfatning.

Når saker blir for vanskelige for politikken

Men politikerne kan også selv innskrenke sitt handlingsrom, for eksempel hvis en sak føles for vanskelig og konfliktfylt å ta opp. Spørsmålet om et mulig norsk medlemskap i EU er et typisk

eksempel på dette. Etter to folkeavstemninger som har gitt negativt resultat, og det faktum at kun en femtedel av de stemmeberettigede i dag ser ut til å ønske et norsk EU-medlemskap, oppfører norske politikere seg nærmest som John Cleese på hotellet i TV-serien [Fawlty Towers](#) når det er tyske turister på besøk: «Don't mention the war!» -- «Don't mention the EU!».

Dette er ytterst problematisk fra et politisk ståsted. Slik Rotevatn også har påpekt i sin kritikk av Arbeiderpartiet og statsminister Støre. Fordi Norge gjennom EØS-avtalen, og rundt hundre andre avtaler vi har med EU, må følge EUs lover og regler på svært mange områder uten at våre politikere – og derved vi som velgere – er med på å bestemme disse.

Denne rettsliggjøringen av politikken som spesielt EØS-avtalen har ført til siden 1994, ble også i Makt- og demokratiutredningen fremhevet som et grunnleggende demokratisk problem for mer enn 20 år siden. Problemet er bare at siden den gangen er de politiske utfordringene med EØS-avtalen blitt enda større, fordi samarbeidet i EU er blitt utvidet i bredden og dybden. I 1994 hadde EU 12 medlemsland, i dag 27; og siden EØS-avtalen trådte i kraft i 1994, er mer enn [14 000 EU-rettsakter](#) tatt inn i EØS-avtalen og gjennomført i norsk rett i form av det som på EUs lovspråk kalles direktiver og forordninger.

Men norske politikere vegrer seg for å snakke om EU, selv om Norge i dag har «eit forhold til EU som ikkje er i samsvar med utfallet av dei to røystingane», som professor [John Erik Fossum](#) ved ARENA-senteret for Europaforskning ved Universitetet i Oslo uttrykte det for litt over et år siden.⁸ Fossum kan fortelle at Norge har tatt inn 75 prosent av EUs lover og reguleringer, og at dette skjer gjennom mer enn hundre avtaler som Norge har med EU: «Noreg har søkt eit så tett forhold til EU som mogleg for en ikkje-medlem. At dette har hendt så å seie utan kontroversar, er eit paradoks», sier han.

Dette paradokset lar seg bare løse med et norsk medlemskap i EU, eller ved at vi sier opp våre avtaler med EU. Når det siste vel ble ganske klart avvist som en vei å gå i den sittende Ap/Sp-regjeringens nylig fremlagte utredning [Norge og EØS: Utvikling og erfaringer](#),⁹ gjenstår bare ett alternativ til dagens situasjon, og derfor trenger vi, som Sveinung Rotevatn påpeker, en fremtidsrettet debatt om et mulig norsk EU-medlemskap. Slik vi politisk sett trenger å debattere likestilling mellom kjønnene og en demokratisk forankret miljøpolitikk med utgangspunkt i fremtidens utfordringer og ikke det Fossum i EU-saken kaller «ei sjølvpålagd munnkorg».

Fossum trekker i den sammenheng trådene tilbake til den amerikanske borgerkrigen på midten av 1800-tallet, da politikerne påla seg selv et sett av kneblingsregler (*gag rules*) mot å diskutere slaveri i Den amerikanske kongressen: «I Noreg ser vi det same for EU. Kneblingsreglar er hovudmekanismen til dei norske politiske partia for å behalde status quo». Men status quo er ikke godt nok når det gjelder Norges forhold til EU. Det er Rotevatns poeng. Og særlig ikke i miljøsaken, som han er spesielt opptatt av. Skulle for eksempel Norge bryte med EUs klimapolitikk, som vi ovenfor har sett at også Nikolai Astrup mener ville være helt feil, kunne det føre til det Rotevatn har kalt «selvskading av historiske dimensjoner».¹⁰

Som regjeringsadvokat [Fredrik Sejersted](#) skrev i januar 2024, i en markering av at det var 30 år siden EØS-avtalen ble satt i verk, er problemet med vårt forhold til EU at alt som har med utviklingen av lover og regler å gjøre går «én vei, jevnt og trutt. [...] gjennom EØS deltar Norge i den europeiske integrasjonsprosessen. Det må vi, som en liten europeisk stat med et åpent samfunn og en åpen økonomi. Vi bare gjør det på en veldig spesiell måte, og uten helt å være klar over det selv».¹¹

Dette er naturligvis ikke en akseptabel situasjon for et demokratisk land. Men så lenge spørsmålet om Norges forhold til EU åpenbart er for vanskelig for norske politikere å ta opp, erstattes det politiske handlingsrommet av forvaltningsprinsipper og rettsavgjørelser, og den politiske utviklingen stopper opp. Som Sveinung Rotevatn har påpekt, skjer det for tiden store endringer i verden rundt oss. Men mens våre naboland endrer sin politikk i takt med nye utfordringer, som for eksempel når Finland og Sverige går med i NATO og Danmark går bort fra sine forsvars- og sikkerhetspolitiske unntaksregler i EU, er Norge «den einaste plassen det ikkje skjer noe nyorientering på dette feltet».¹²

Rotevatns forklaring på dette er at norske politikere stirrer seg blinde på meningsmålinger, ikke minst i spørsmålet om Norges forhold til EU. Men «av og til må man også lede som politiker», som Rotevatn sier, og stå for det «ein trur på». Det burde også Jonas Gahr Støre og Arbeiderpartiet gjøre, mener han, og ikke la seg styre av Senterpartiet og unnlate å ta opp en helt nødvendig politisk debatt om vårt forhold til EU.

Tør liberale politikere å stå imot antiliberale holdninger?

Financial Times' kommentator, [Janan Ganesh](#), hadde 5. oktober 2024 en tankevekkende artikkel om liberale menneskers unnfalighet i sentrale diskusjoner om liberale verdier i våre liberale demokratier.¹³ Spørsmålet han stilte, var hvorfor forsvaret av disse verdiene primært er noe politikere langt ute på de politiske fløyene tar opp, mens de som kanskje burde ha gjort det, forblir stille. Deres mantra er at du i politiske diskusjoner må «lese rommet» før du kommer med dine uttalelser i spesielt utfordrende saker. Men hva hvis rommet er feil, spør Ganesh: Skal vi fremdeles ta hensyn til det når vi diskuterer politikk?

En som åpenbart ikke er på det sporet, er Venstres Abid Raja. I et intervju med [Dagbladet](#) 12. november, etterlyser han et sterkere engasjement fra sine politiske kolleger, og da særlig Arbeiderpartiet og arbeids- og inkluderingsminister Tonje Brenna, for å forbedre integreringen i Norge. Raja mener at regjeringspartiet Ap, som i EU-saken, også har berøringsangst når det kommer til innvandrings- og integreringsfeltet, som ifølge ham er i «en dypt problematisk utvikling i det norske samfunnet».

Selv satte Raja fyr på integreringsdebatten i høst med sin siste bok «Vår ære og vår frykt – en personlig reise i det muslimske Europa». Boken baserer seg på en reise Raja gjorde til flere europeiske land, hvor han i sin egen [YouTube-video](#) for boken sier at han opplevde «ghettoer, gjenger og ungdommer som er mer konservative enn jeg noensinne har vært». Vel hjemme igjen så han lignende utfordringer i Norge, men med nye øyne. Og etter at han hadde besøkt en rekke

norske skoler med høy innvandrerandel blant elevene, spurte han om vi vil klare å snu en lignende utvikling her før det «for alvor går galt for det norske integreringsprosjektet», som det heter i [salgsplakaten](#) for boken.

Svaret på det spørsmålet ligger vel også i om flere enn Abid Raja er villige til å ta opp denne debatten politisk, ikke bare på ytterfløyene i politikken. Men hvem tør å stå imot antiliberale holdninger hvis de, som Abid Raja, står i fare for å måtte ha livvakter fra PST? Det skjedde, [ifølge VG](#), etter at Raja, en november ettermiddag på Furuset bibliotek- og aktivitetshus, skulle ha en samtale om boken med Knut Gjørvell fra forlaget Cappelen Damm. En mann i publikum, som [VG](#) senere kunne fortelle var nestlederen i organisasjonen Samfunnsengasjerte norsk-pakistanere, (SNP) Moshan Raja,¹⁴ beveget seg mot scenen og ropte «du er en skam for alle muslimer» og «du snakker oss ned», kunne Gjørvell rapportere i etterkant.¹⁵ Moshan Raja hadde tidligere gått sterkt ut mot sin navnebror i NRK-programmet Debatten (26. september), hvor Raja snakket om boken sin.

NRKs overskrift på dette programmets hjemmeside er «Ber Abid Raja slutte å spille på fremmedfrykt», og i forbindelse med skolebesøkene han gjennomførte rundt lanseringen av boken, hadde [NRK Buskerud](#) 9. oktober også en artikkel fra Drammen videregående skole under overskriften «Izlan (18) om Abid Rajas skolebesøk: -- Jeg føler han generaliserer Islam veldig mye».¹⁶ Bakgrunnen var at norsk-pakistanske Izlan Malik fra Drammen mente at Abid Raja ikke skiller mellom hva som er islam og hva som er kultur, og det var også Rajas generaliseringer hans meddebattanter var mest kritiske til i Debatten.

Men var det fremmedfrykt, generaliseringer og anti-islamske holdninger Raja stod for her? Eller var det et forsøk på å snakke om et grunnleggende prinsipp i vårt liberale demokrati, det vil si alle menneskers rett til frihet og behovet for å diskutere dette åpent og ikke å måtte «lese rommet» hvis «rommet er feil»?

Som Raja skrev til sitt forsvar i [Aftenposten](#) 20. oktober, var hans mål i den ovenfor nevnte Debatten på NRK, å utfordre en konservativ religiøs tolkning som han mener er uforenlig med vårt moderne velferdssamfunns begrep om frihet og like muligheter for den enkelte: «Kritikerne sier jeg generaliserer. Men vi må kunne diskutere samfunnsproblemer selv om det ikke rammer *alle*», som han uttrykker det: «For meg som liberal og moderat muslim handler integrering også om å akseptere verdiene i samfunnet vi bor og lever i».¹⁷ I Debatten 26. september ba imidlertid Mohsan Raja Abid Raja om å «forlate islam og slutte å være muslim». Og, som Abid Raja skriver i Aftenposten, er det noen muslimer som har skrevet at han må betraktes som en direkte fiende av muslimer og islam. Men som Abid Raja skriver: «Hvorfor? Fordi jeg har snakket om *frihet*?».

I en anmeldelse av boken skriver VGs [Sindre Hovdenakk](#) at Abid Raja har gjort seg erfaringer som kunne kalles «alarmerende for alle som er opptatt av et likeverdig og integrert samfunn». Men samtidig mener Hovdenakk at Raja skriver «for tamt om islam i Europa», og er sterkt i tvil om boken «egentlig tilfører vesentlig nytt til den vanskelige innvandrings- og integreringsdebatten».¹⁸ Gitt reaksjonene Abid Raja har fått på boken og sine opptredener i forbindelse med lanseringen,

er det vanskelig å kritisere ham for ikke å ta hardt nok i. Ifølge ham selv er han oppriktig bekymret for at vi i Norge kanskje ikke har vært villige til å debattere disse utfordringene åpent i politikken. Derfor gikk han også ut i [Dagbladet](#) og etterlyste et sterkere engasjement fra Tonje Brenna (Ap) og Sylvi Listhaug (FrP) med å si at: «Jeg tror verken de er mine fiender eller motstandere for å få bedre integrering i Norge».¹⁹

Men om Venstres forslag om en perspektivmelding på integreringsfeltet er rette veien å gå, kan nok diskuteres. Som Dagbladet kunne melde, ønsker partiets stortingsgruppe at, akkurat som Finansdepartementet lager en perspektivmelding hvert fjerde år for hvordan det kan gå med norsk økonomi de neste tiårene, bør innvandringen og integreringen fremskrives med de konsekvenser det kan få for samfunnet. Problemet med en slik melding er antagelig, som med andre former utredninger i politikken, at dette er noe den offentlige forvaltningen gjør ved hjelp av spesielt nedsatte utvalg. Disse består som regel av ikke-politiske eksperter, forskere og representanter for sivilsamfunn og næringsliv, og etableres kanskje like gjerne for å kunne ta kompliserte og vanskelige spørsmål ut av politikken som for å danne grunnlaget for en nødvendig og åpen debatt mellom våre demokratiske valgte ledere innad i politikken.

Konklusjon

Rettslige kjennelser i nasjonale og internasjonale domstoler er til for å verne om minoriteters interesser, individuell frihet og enkeltmenneskers like muligheter i et majoritetsbasert representativt demokrati som det norske. Og, som Nikolai Astrup har påpekt, er det ikke noen grunnleggende motsetning mellom rettsliggjøring av politikken og en demokratisk politisk utvikling. Men rettsliggjøringen må ikke føre til at politikerne bindes på hender og føtter hvis de skal kunne drive med politikk og opprettholde sin legitimitet overfor den befolkningen de er valgt til å styre.

Som høyesterettsjustitiarius [Tore Schei](#) påpekte i 2011, skal lovgivningen oppfylle politiske formål og ha tilsiktede politiske virkninger, mens det gjennom domstolenes og Høyesteretts anvendelse av lovene i enkeltsakene vil være slik at «de tilsiktede politiske virkninger virkeligjøres, korrigeres eller suppleres, og i noen tilfeller tilsidesettes».²⁰ Men dette bør, ifølge Astrup, ikke kunne legitimere en instruksjonsrett fra domstolenes side overfor politikerne og de politiske prioriteringene partiene gjør i sine programmer og strategier, slik han mener at NIMs forslag om endring i norsk klimapolitikk står i fare for å kunne gjøre.

Det er likevel ikke bare økt rettsliggjøring av politikken som kan true det representative demokratiets legitimitet, og tilliten til våre valgte politiske ledere. Det kan også politikken selv. Eller mangel på sådan. Som diskutert i dette notatet, har vi for eksempel i spørsmålet om Norges forhold til EU sett at statsminister Jonas Gahr Støre har ønsket å legge lokk på enhver form for debatt om et mulig norsk medlemskap i EU. Mens Venstres nestleder, Sveinung Rotevatn, mener at dette er uttrykk for feighet fra Støres og Arbeiderpartiets side, og at medlemskapsspørsmålet må på dagsorden i årets valgkamp til Stortinget. Som Rotevatn godt sier det, kan ikke politikerne bare la seg styre av meningsmålinger. I spesielt viktige og utfordrende saker må de også kunne

vise politisk lederskap for å kunne opprettholde sin legitimitet. Det trengs, ifølge ham, ikke minst som en følge av de endringer i våre omgivelser Norge opplever i dag.

Politisk lederskap handler også om mot. Slik Abid Raja har fått erfare etter å ha kritisert muslimske miljøer i Norge for blant annet å hindre kvinner i å oppnå de samme mulighetene til å leve et like fritt liv som menn. Kritikken mot ham har i første rekke gått på at han generaliserer muslimske miljøer for å være kvinne- og homofilifiendtlige, og at han blander kultur og religion. Dessuten mener mange av de som er uenige med ham, at han ikke har vært i dialog med de miljøene han kritiserer. Men hva skulle eventuelt den dialogen ha handlet om, og hva skulle den ha ført til? En forståelse og aksept for det han kritiserer: Manglende likeverd og likestilling mellom kvinner og menn?

Civita er en liberal tankesmie, som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Den enkeltes publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemeldinger, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på janerik@civita.no eller civita@civita.no

Noter

- 1 Nikolai Astrup (2024). Dagsnytt 18, 24. september 2024. Lastet ned 13.12.2024: <https://radio.nrk.no/serie/dagsnytt-atten/sesong/202409/NMAG03019124>.
- 2 Norges institusjon for menneskerettigheter (2024). «NIM har utredet Norges rettslige rammeverk på klimaområdet i lys av EMK artikkel 8». Lastet ned 9.12.2024: <https://www.nhri.no/2024/norges-rettslige-rammeverk-pa-klimaområdet-i-lys-av-emk-artikkel-8/>.
- 3 Sveinung Rotevatn (2024). Dagsnytt 18, 26. september 2024. Lastet ned 13.12.2024: <https://radio.nrk.no/serie/dagsnytt-atten/sesong/202409/NMAG03019324>.
- 4 Abid Raja (2024). Debatten, 26. september 2024. Lastet ned 13.12.2024: https://radio.nrk.no/podkast/debatten/l_0027b734-4c75-4d90-a7b7-344c75fd906a.
- 5 For en utdyping av dette forholdet mellom statsmaktene, se for eksempel Tore Schei (2011). «Har Høyesterett en politisk funksjon?». *Norges Høyesterett* 31. mars 2011. Lastet ned 11.12.2014: <https://www.domstol.no/no/hoyesterett/om/publikasjoner/artikler/schei/paal-berg-og-hoyesterett/>.
- 6 Morten Kinander (2024). «Det er ikke domstolene som skal holde politikerne ansvarlig for gjennomføring av politikk». *Dagens Næringsliv* 14. oktober 2024. Lastet ned 16.12.2024: <https://www.dn.no/innlegg/klima/jus/emd/det-er-ikke-domstolene-som-skal-holde-politikere-ansvarlige-for-gjennomforing-av-politikk/2-1-1719752>.
- 7 Øyvind Østerud (2003). «Svekket folkestyre og økt rettsmakt». Det samfunnsvitenskap fakultet, Universitetet i Oslo. Lastet ned 9.12.2024: https://www.sv.uio.no/mutr/aktuelt/nyhetsarkiv/folkestyre_og_rettsmakt.html.
- 8 Intervju med professor John Erik Fossum på forskning.no (2003). «Norske politikarar vegrar seg for å snakke om EU». *forskning.no*. Lastet ned 9.12.2024: <https://www.forskning.no/eu-partner-politikk/norske-politikarar-vegrar-seg-for-a-snakke-om-eu/2217465>.
- 9 NOU 2024: 7. Norge og EØS: Utvikling og erfaringer. Avgitt av Utenriksdepartementet 11. april 2014. Lastet ned 9.12.2024: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2024-7/id3033576/>.
- 10 Sveinung Rotevatn i intervju med Dagens Næringsliv (2023). «Kan bli selvskading av historiske dimensjoner». *Dagens Næringsliv* 7. juni 2023. Lastet ned 9.12.2024: <https://www.dn.no/politikk/nikolai-astrup/sveinung-rotevatn/lulucf/-kan-bli-selvskading-av-historiske-dimensjoner/2-1-1462642>.
- 11 Fredrik Sejersted (2024). «EØS-avtalen runder 30». *Lov og Rett*, Vol. 63, utg. 1, side 5-6. Lastet ned 9.12.2024: <https://www.idunn.no/doi/10.18261/lor.63.1.2>.
- 12 Sveinung Rotevatn (2024). Dagsnytt 18, 26. september 2024. Lastet ned 13.12.2024: <https://radio.nrk.no/serie/dagsnytt-atten/sesong/202409/NMAG03019324>.
- 13 Janan Ganesh (2024). «Can liberals be trusted with liberalism?» *Financial Times* 5. oktober

2024. Lastet ned 9.12.2024: <https://www.ft.com/content/b82bb503-21bb-4d64-8f72-6c6801f3b196>.
- 14 Bjørnar Tommelstad (2024). «Kjent aktivist bortvist fra Abid Raja-arrangement». VG 3. november 2024. Lastet ned 10.12.2024: <https://www.vg.no/nyheter/i/5EWAjz/mohsan-rajabortvist-fra-abid-rajarrangement>.
- 15 Intervju med Knut Gørvell i VG (2024). «Abid Raja får livvakter etter hendelse på bibliotek». VG 2. november 2024. Lastet ned 10.12.2024: <https://www.vg.no/nyheter/i/kwdA99/abid-rajafaarlivvakt-etter-hendelse-paa-bibliotek>.
- 16 Balsharan Pal Kaur og Dana Khalouf (2024). «Izlan (18) om Abid Rajas skolebesøk: -- Jeg føler han generaliserer Islam veldig mye». *NRK Buskerud* 9. oktober 2024. Lastet ned 10.12.2024: <https://www.nrk.no/buskerud/elever-ved-drammen-vgs.-reagerer-pa-abid-rajasye-bok--foeler-han-generaliserer-islam-veldig-mye-1.17069375>.
- 17 Abid Raja (2024). «Mens skoleansatte roser meg, er mange muslimske kretser rasende». *Aftenposten* 20. oktober 2024. Lastet ned 10.12.2024: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/al3RvE/mens-skoleansatte-roser-meg-er-mange-i-muslimske-kretser-rasende>.
- 18 Sindre Hovdenakk (2024). «Tamt fra Abid Raja. Bokanmeldelse: «Vår ære og vår frykt». VG 22. august 2024. lastet ned 10.12.204: <https://www.vg.no/rampelys/i/o3K4OW/hva-mener-du-selv-abid-rajaa>.
- 19 Intervju med Abid Raja (2024). «Dypt problematisk». *Dagbladet* 12. november 2024. Lastet ned 10.12.2024: <https://www.dagbladet.no/nyheter/dypt-problematisk/82179293>.
- 20 Tore Schei (2011). «Har Høyesterett en politisk funksjon?». *Norges Høyesterett* 31. mars 2011. Lastet ned 11.12.2014: <https://www.domstol.no/no/hoyesterett/om/publikasjoner/artikler/schei/paal-berg-og-hoyesterett/>.